

Ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmini rivojlantirish yo'llari

Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li

“Alfraganus university” nodavlat oliy ta'lim tashkiloti
Xalqaro turizm menejmenti kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi potentsiallari o'rganildi va sarguzasht turizmi rivojlantirish istiqbollari bayon etildi. Maqolada sifat parametrlari tahlil qilish metodologiyasidan foydalanilgan holda sayyohlarni sarguzasht turlariga bo'lgan motivlari o'rganildi. Turizm bozorida sarguzasht turizmi marshrutlarni ishlab chiqishga ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqildi. Shuningdek, maqolada, ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmini yanada rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. Sarguzasht turizmi, ekoturistik mintaq, sarguzasht turlar, turizm bozori, tur marshrut, sayyohlar.

Аннотация

В статье систематизирован потенциал приключенческого туризма в экотуристических регионах и описаны перспективы развития приключенческого туризма. В статье с использованием методики анализа качественных параметров исследованы мотивы туристов к приключенческому типу. Рассмотрены факторы, влияющие на развитие маршрутов приключенческого туризма на туристическом рынке. Также в статье разработаны предложения и рекомендации по дальнейшему развитию приключенческого туризма в экотуристических регионах.

Ключевые слова. Приключенческий туризм, экотуристических регион, приключенческие туры, туристический рынок, туристический маршрут, туристы.

Abstract

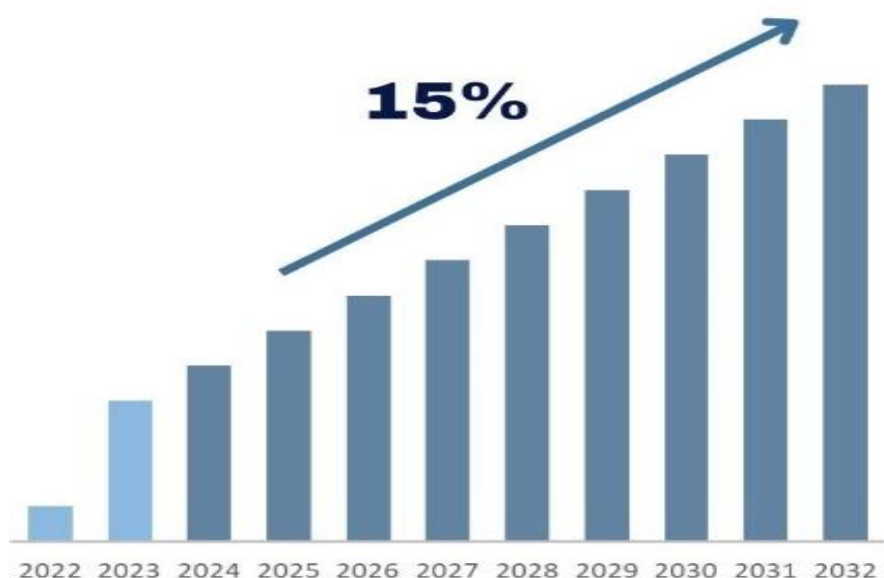
The article focused on organizing the potential of adventure tourism in ecotourism regions and described the prospects for developing adventure tourism. In the article, tourists' motives for adventure types were studied using the qualitative parameters analysis methodology. Factors affecting the development of adventure tourism routes in the tourism market were considered. Also, in the article, proposals and recommendations for developing adventure tourism in the ecotourism regions have been developed.

Keywords. Adventure tourism, ecotourism region, adventure tours, tourism market, touristic route, tourists.

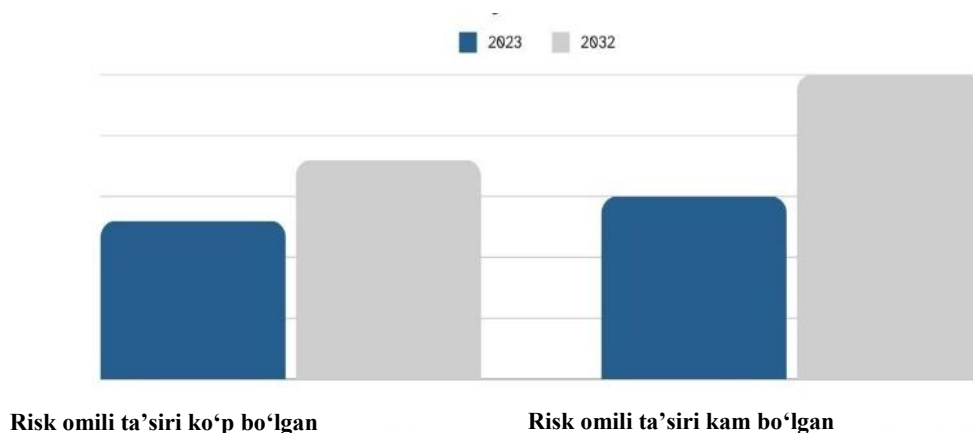
KIRISH

Jahon turizm bozorida sarguzasht turizmi jadal rivojlanib turizm industriyasi rivojlanayotgan mamlakatlarga sezilarli iqtisodiy ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Sarguzasht turizmi mintaqalarda ish o'rinlarini, mahalliy tadbirkorlikni, milliy va

mahalliy sarguzasht turizmi mahsulotlarini tijoratlashtirishga imkoniyat yaratmoqda. Mintaqalarda sarguzasht turizmi mahsulotlarini ishlab chiqarigan turistik firmlar soni ortmoqda [1,2,3,4]. Dunyo bo‘ylab sayyohlar dam olish, sarguzasht va rekreatsiya kabi ichki motiv sabablarga ko‘ra ochiq havoda sarguzashtga boy turlarga intilishadi. Sarguzasht turizmi turli xil aktiv turistik faoliyatlarni taklif etadi jumladan snorkeling, velosport va rafting. Tabiat ko‘plab resurslar sarguzasht turizmi mahsulotlari uchun qimmatli tarkib bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Sarguzasht turizmi eng tez rivojlanayotgan turizm bozori bo‘lib, yillik o‘sish sur‘ati 15 % ni tashkil etadi va 2032 yilga kelib 450 milliard dollarni tashkil etadi (Global Market Insights 2023) [5](1-rasm)

1-rasm. Sarguzash turizm bozori ko‘rsatkichi (2023)¹(2-rasm)

2-rasm. Sarguzash turizm bozori turlari bo'yicha 2023-yilda o'sish ko'rsatkichlari²

Bugungi kunda 100 millionga yaqin Yevropa, Amerika, Avstraliyalik katta yoshli va o'smirlarning sarguzashtli ta'tilga chiqishga talablari yuqori deb baholanmoqda

¹ Sarguzash turizm bozori ko'rsatkichi (2023) - <https://univdatos.com/report/adventure-tourism-market/>

² Sarguzash turizm bozori ko'rsatkichi (2023) - <https://univdatos.com/report/adventure-tourism-market/>

(Tsui 2000), sarguzashtli turlar Yevropda paketli tur tanlovlarining 25% ni tashkil qiladi (Keeling 2003). Garchi turizm bozorida sarguzasht turlarini iste'mol qilishning differentsiatsiya tufayli farq qilsada, raqamlar mintaqalarda sarguzasht turizmining sayohatlari ortib borayotganini va o'sishda davom etishini ko'rsatmoqda. BTT (2014) fikriga ko'ra sarguzasht turizmiga bo'lgan talabni urbanizatsiya va global raqamlashtirishni keltirib chiqaradi. Iste'molchilar ekologik va madaniy komponentlarni o'z ichiga olgan sarguzasht tajribalarni izlaydilar [6]. Sarguzasht turizmi atrof-muhit, madaniyat va iqtisodga foyda keltirish bilan birga sayyohlarning doimiy yashash joyidan chiqib sarguzashtga boy turlardan foydalanish yo'llarini taklif qiladi. Sarguzasht turizming afzalliklari orasida potensial iste'molchilarni jalb qilish, mintaqalarda barqaror turizm amaliyotlarni targ'ib qilish va mahalliy iqtisodiyotni o'sishiga xissa qo'shishi tushunladi (Adventure Travel Trade Association, 2016; UNWTO, 2014) [1]. Ushbu maqolada O'zbekistonda sarguzasht turizm bozorida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan 50 ta xorijiy va mahalliy turistik firmalarga qaratilgan. Mintaqalarda sarguzasht turizmga bo'lgan talabini baholash uchun undan tushayotgan daromad, yangi ish o'rinlari soni, tur mahsulotlarga ishlatilayotgan xarajatlari, sarguzasht turizmga bo'lgan turistik ehtiyojlar va talab kabi iqtisodiy omillardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda sarguzasht turizmining o'sishiga amaliy va nazariy ta'sir ko'rsatishi kutulmoqda. Bundan tashqari, natijalar sarguzasht turizmning Mahsulot va xizmatlarini tashkil qilishdagi bir qancha tavsiyalarni ta'kidlaydi va ekspertlarga ushbu mamlakatga xalqaro tashrif buyuruvchilar sonini ko'paytirish uchun sarguzasht turizmidan samarali foydalanish yo'llarini sayyohlik ishlab chiqish bo'yicha takliflarni taklif qiladi.

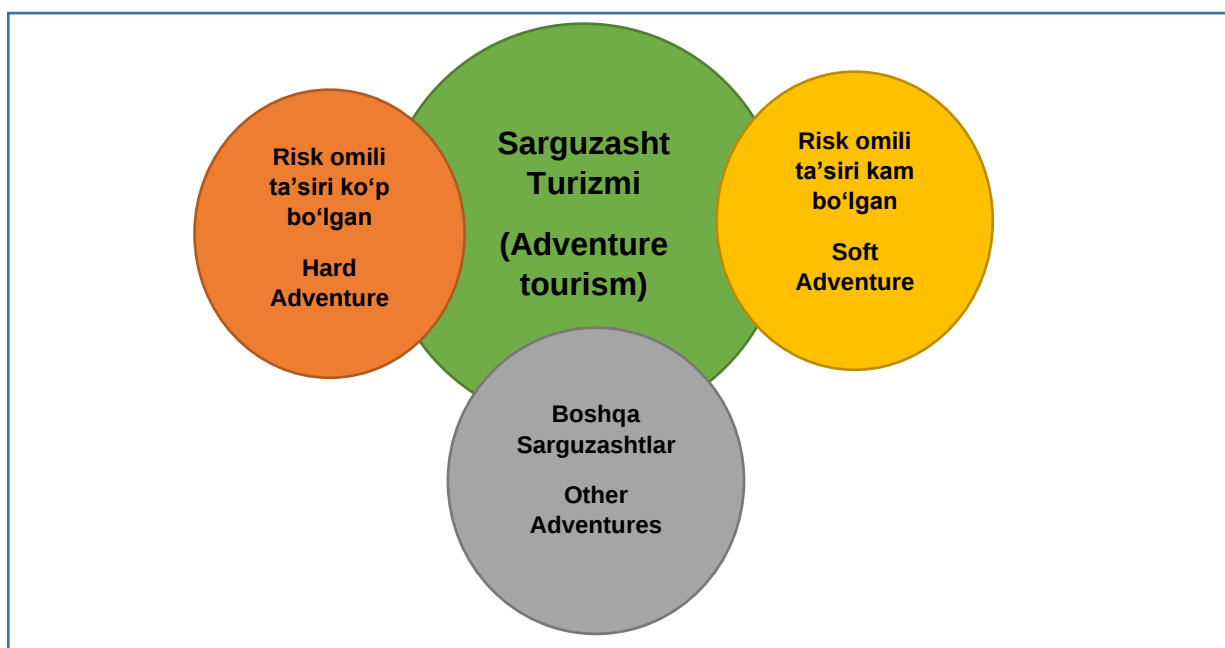
ADABIYOTLAR TAHLILI

Sarguzasht turizmi – Yevropalik olim Beard (2019) ning fikriga ko'ra sarguzasht turizmi noaniqlik, xavfli, qiyinchilikga moil, yangiliklarga boy, hayajonli, diqqatni jamlovchi va adrenalin his-tuyg'ularni o'z ichiga olgan tabiiy resurslarga bog'langan turistik faoliyat sifatida belgilaydi, Shuningdek, sarguzashtli turistik mashg'ulotlar muhim bo'lsada, sarguzasht asosan shaxsning *“ruhiy holati”* va *“munosabati”*, deb talqin qilgan. Sarguzasht turlarga ishtirokchilarning qobiliyatlarini jalb qilish, tajribadan o'tkazish va sarguzashtli turlarni qiyinchiliklarini sinab ko'rish bilan bog'liq bo'lganligi sababli sarguzasht turizmini jozibadorligi boshqa turizm turlariga qaragandan ko'proq ekanligini bildirgan [4].

Sarguzashtli Turlar Tijorat Uyushmasi (ATTA) sarguzasht turizmini quyidagi uchta: *“jismoniy faoliyat, tabiiy muhit va madaniy immersiya”* elementdan kamida ikkitasini o'z ichiga olgan sayohat (odamning normal muhitidan tashqarida 24 soatdan ko'proq va bir yildan ortiq bo'lmagan sayohat)” deb ta'riflaydi. Bakli (2017) fikriga ko'ra sarguzasht turizmi *“risk faktori yuqoriligi”* uning eng qimmatli boyligi deb hisoblaydi. Sarguzasht turlarda risk iborasi yuqori tajribaga ega bo'lgan turizmning aktiv faoliyatni boshdan kechirilgan tajribali turistni anglatadi. Shu nuqtai nazardan, *“risk”* iborasi *“adrenalinga asoslangan fiziologik faoliyat”* degan ma'noni anglatadi, *“tajriba”* atamasi esa *“eksponentning aqliy e'tibori uning jismoniy amaliyotiga to'liq mos keladigan”* har qanday mahoratli faoliyatni anglatadi [1].

Sarguzasht turizmi motivatsiyasi – 1980-yillardan beri motivatsiya sarguzasht turizmi tadqiqotlarining asosiy yo‘nalishi bo‘lib kelgan va bugungi kunimizda ham ko‘p qo‘llanilmoqda. Sarguzasht turizmi motivlari ochiq havodagi xatarli sarguzasht turlar va mashg‘ulotlarni amalga oshirishga erishish istagiga bog‘liq deb qaraladi. Shuni ta’kidlash joyizki bir qancha sarguzasht turlarida risk yuqori raqamlar bilan belgilanadi va tajribasiz turistlar uchun xavf haqidagi reallikni tasdiqlaydi [7]. Gyimothy va Mykletun (2017) fikriga ko‘ra meta-motivatsiyalar sarguzasht faoliyati davomida o‘zgarishini belgilagan. Ko‘pincha *paratelik* rag‘batlar va hayajonli kayfiyatlar ustunlik qiladi, ammo ishtirokchilarning sog‘lig‘i va xavfsizligiga xatar tug‘ilganda *telik* motivatsiyaga o‘tadi va asosan sarguzashtli turlar tavakkal qilish, o‘rganish va aktiv riskli faoliyatdan zavqlanish bilan bog‘liq degan xulosaga kelishgan. Shuningdek, sarguzasht turlarida “ekstremal faoliyat” risklarini boshqarishni, tajribani oshirish va zerikishdan xalos bo‘lis muvozanatlashni o‘z ichiga oladi [8]. Olimlarning tadqiqoti natijasiga ko‘ra sarguzasht faoliyati uchun 14 ta aniq motivatsiyani aniqlangan. Ushbu motivatsiyalar uchta asosiy toifaga ajratilgan: 1) ichki motivatsion faoliyat, 2) tabiiy motivatsion faoliyat 3) tashqi motivatsion faoliyat.

Sarguzasht turizmining turlari – So‘nggi yillarda sarguzasht turizmi jahon miqyosida rivojlanib, sayyohlarni sarguzasht turizmining turli yo‘nalishlarga jalb qilmoqda. Bu yangi sarguzasht turizmi marshrutlarini va ekoturistik mintaqalarning turistik potentsiallarini ko‘rsatishga imkon beradi va o‘ziga xos, doimiy hayotni o‘zgartiruvchi sarguzashtli tajriba izlayotgan iste’molchilarni o‘ziga jalb qiladi. Sarguzasht turizmi *snorkeling*, *hiking*, *rafting* va *trekking* kabi faoliyatni o‘z ichiga oladi. Sarguzasht turizmi uch toifaga bo‘linib turistlarga xizmat ko‘rsatish taqdim etiladi (3-rasm).

3-rasm. Sarguzasht turizmining turlari¹

¹ Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.

Murakkab sarguzashtlar yuqori riskka ega va katta mahorat va majburiyatlarni talab qiladi. Alpinizm, qoyaga tirmashib chiqish, muzga chiqish, trekking va g'or sayohati – bularning barchasi riskli ekstremal faoliyatga misoldir. Murakkab sarguzasht faoliyati juda xavflidir. Bu faoliyat professional rahbarlar, instruktor va yuqori qobiliyatlarni talab qiladi.

Yengil sarguzasht tadbirlari odatda professional gidlar tomonidan boshqariladigan, risk faktori past, kam majburiyat va yangi sarguzasht uchun qulaydir. Yumshoq turizmga asoslangan kemping, lager, hiking va kayaking kabi faoliyatni o'z ichiga oladi. Murakkab sarguzasht bilan solishtirganda yengil sarguzashtlar kamroq riskli hisoblanadi. Ushbu faoliyatni professional gidlar boshqaradi. Yengil sarguzasht turistlar orasida mashhur toifadir, chunki u kattaroq bozor segmentini qamrab oladi. Yengil sarguzasht turistlari odatda yangi yo'nalishlar, tadbirlar va mahsulotlarni tajriba qilishni istaydigan auditoriya hisoblanadi. Natijada ommaviy sport tadbirlari tez rivojlanadi va har yili mavjud sport turi bo'yicha yangi tendensiya paydo bo'ladi. Bunga misol qilib bungee jumping, tog' velosipedi, kanoe, sho'ng'ish, rafting, baydarka, zip-lining, paraplan, piyoda sayr qilish, sandboarding, g'or va qoyalarga ko'tarilish kiradi. Sarguzasht turizmi tabiiy resurslardan risk, qiyinchilik, adrenalin, yangilik va kashfiyotlarni o'z ichiga olgan faoliyat ko'p turistlarni o'zi jalb qiladi.

Boshqa sarguzashtlar bu madaniyat, etnik hayot, madaniy-meros obidalariga, ziyoratgohlarga, muzeylarga va transporting maxsus turlaridagi ponaramalli sayohatlarni o'z ichiga oladi va yosh jixatidan kattaroq bo'lgan bozor segmenti uchun qulay hisoblanadi.

Sarguzasht turizmini ekoturistik mintaqalarda rivojlantirish orqali ko'pgina bo'sh ish o'rinlari, turistik infratuzilmalarni takomillashtirish, mahalliy tadbirkorlik imkoniyatlari, daromad tushumlari va xorijiy investitsiyan ko'paytirish imkonini yaratadi. Bundan tashqari sarguzasht turizmidan tushadigan daromadining bir qismi jamiyat uchun foydali bo'lgan loyihalar uchun ajratishga xissa qo'shadi. Sarguzasht turizmi madaniyatlar, an'analar va urf-odatlarini qilish bilan birga mahalliy muhit va turlarni o'rganish imkoniyatini beradi. Maqolaning maqsadi ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi potentsiallari o'rganish va sarguzasht turizmi rivojlantirish istiqbollari qaratilgan [10],[11].

METODOLOGIYA

Umimiy ellikta xorijiy va mahalliy turistik firmalar ishtirokidan iborat mobil intervyu olindi va sifat parametrlari tahlili metodologiyasidan foydalanib intervyu natijalar tahlil qilindi. Intervyu ochiq savollar bilan tuzilgan mobil intervyu shaklida amalga oshirildi. Buning amaliy asosi yuzma-yuz intervyuga qaraganda samarasi yuqori va turizm tadqiqotlarini olib borish uchun ideal hisoblanadi. Shu bilan birga, intervyu natijalari umumiyashtirildi, kodlashtirildi, transkripsiya qilindi, natijalarga asoslanib tematik mavzular belgilandi. Bundan tashqari, maqolada ko'rsatilgan ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi potentsiallari organilib xulosalar ishlab chiqildi va sarguzasht turizmi rivojlantirish yo'llariga oid aniq tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Intervyu turistik firmalar bilan o'tkazildi va 30 ta mahalliy sayyohlik kompaniyalari va 20 ta respublikamizda faoliyat yuritayotgan xorijiy kompaniyalar bilan olib borildi. Intervyu natijasi umumiy lashtirilib transkripsiya qilindi va keyingi bosqichda kodlangan intervyulardan to'plangan natijalarga asoslanib, to'rtta asosiy tematik mavzu yortildi, ular quyidagi tarzda tasniflandi:

- a. Ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi faoliyatining motivlari va afzalligi;
- b. Sarguzasht turizmi bo'yicha instruktor va gidlarga bo'lgan ehtiyoj;
- c. Sarguzasht turizmi jalb qiladigan xorijiy va mahlliy investitsiyalar va daromadlar, bo'shi ish o'rinlari;
- d. Sarguzasht turlarini tashkil etishda extremal faoliyatda foydalaniladigan uskunalar va uskunalar o'ld iraja xizmatlarining mavjudligi.

Birinchi tematik mavzu: Ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi faoliyatining motivlari va afzalligi

Natijalarga ko'ra sarguzasht tur firmalar ishlab chiqarayotgan sarguzasht turlariga ishtirok etish bilan bog'liq faoliyatlarni o'z ichiga olgan dam olish maskaniga tashrif buyurish uchun turistik firmalarning mijozlari turli motivatsiyalarni bildirishgan; tabiatga va ochiq havoga qiziqish; atrofdagi go'zallik; extremal faoliyat. "Asian Luxury Travel" kompaniyasining ta'kidlashicha kompaniya mijozlari asosan "ko'proq adrenalinni faoliyat va sarguzashtlarga bo'lgan motivlar climbing, paragliding va snoubording kabi murakkab ekstremal mashg'ulotlarni sinab ko'rishni" o'z ichiga olgan paket turlarga talab ortmoqda. "7 Day Travel" kompaniyasi "50 yoshdan yuqori bo'lgan mijozlar yengil sarguzasht turizmiga talablari borligi va hiking, trekking, kemping, tyubing va velosipedda sayohat qilish"dan tashkil topgan turlarni tashkilashtirish talabgorlari ekanligini bildirishdi. "SilkTravel" tur firmasi mijozlari asosan water rafting, zip-line, horse riding kabi faoliyatlarni o'z ichiga olgan mahsulotlariga talabgor ekanligini tasdiqlashdi.

Ikkinchi tematik mavzu: Sarguzasht turizmi bo'yicha instruktor va gidlarga bo'lgan ehtiyoj

Sarguzasht turlardan foydalangan ko'pgina turistlar xorijiy tillarda muloqot qila oladigan gid-instruktorlar, ekstremal faoliyat mutaxassislariga ehtiyojlar yuqoriligi aniqlandi.

Uchinchi tematik mavzu: Sarguzasht turizmi jalb qiladigan xorijiy va mahlliy investitsiyalar va daromadlar, bo'shi ish o'rinlari

Natijalarga ko'ra sarguzasht turizmiga xorijiy va mahalliy sarmoya kirish orqali sarguzasht turlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishi, ekoturistik mintaqalarda sayyohlik biznesida investitsion tanqislikni oldini olish imkoniyatini yaratadi. Investitsiyalar kiritish orqali sarguzasht turizmi kelgusi yillarda eng yaxshi daromad manbai bo'lishi kutilmoqda.

To'rtinchi tematik mavzu: Sarguzasht turlarini tashkil etishda extremal faoliyatda foydalaniladigan uskunalar va uskunalar o'ld iraja xizmatlarining mavjudligi

Sarguzasht turlarini ishlab chiqishda risk omili ta'sirini minimallashtirish kurortida turistlarni motivlarini oshirishga va sarguzasht turlar davomida xavflarni

kamaytirish uchun juda muhim hisoblanadi. Natijalarga ko'ra, qishki yoki yozgi ekstremal mashg'ulotlarni hiking, trekking, kemping, claimbing, rallying, paragliding, fox flying va horse riding bajarish uchun zamonaviy jihozlar mavjudligi va ijara xizmatlari taqdim etish orqali risk omili ta'sirini minimallashtirishga erishiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Maqolada sarguzasht turizmiga talab ortib borayotganini va ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizmi bozorini ko'rsatmoqda. Sarguzashtli turizm yo'nalishlari butun dunyodan xalqaro sayyohlarning sezilarli oqimini jalb qilmoqda. Ekoturistik mintaqaning sayyohlik salohiyati va diqqatga sazovor joylari targ'ib qilinib, sayyohlik kompaniyalari sarguzashtli joylarga ko'proq xalqaro sayyohlarni olib kelish uchun ko'p mehnat qilish talab qilinadi. Ekoturistik mintaqalarda sayyohlar oqimini oshirish uchun sarguzasht turlarni diversifikatsiya qilish va sarguzasht turizmning yangi segmentlarini rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni amalga oshirish turizm bozorining tendensiyalari bo'lib xizmat qiladi. Natijalarga ko'ra ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turlarini ishlab chiqishda bir qancha muammolar aniqlandi. Bularga misol qilib mintaqalarda gid-instruktorlarni yetmovchiligi, risk omillarini boshqarish normativlari yetarlicha ishlab chiqilmaganligi, investitsiyalar, sarguzasht turlarda qo'llaniladigan jihozlarning tanqisligi yoki ijara xizmatlari ko'rsatilmayotgani ko'rsatildi. Maqolada ekoturistik mintaqalarda sarguzasht turizm rivojlantirish bo'yicha kelib chiqqan muammolarni tahlil qilgan holda sarguzasht turlarni rivojlantirish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim:

1. Aktiv dam olish maskanlaridagi maxsus sarguzasht turlarini olib borishda risk omillarini minimallashtirish bo'yicha notmativlarni piktografik shaklida ishlab chiqish, bu normativlarni video va audio shakllarini taqdim etish;
2. Ekoturistik mintaqalarda tashkil etilayotgan sarguzasht turlarda gid-instruktor xizmatlarini taqdim etish;
3. Sarguzasht turlarida foydalaniladigan jihozlarni ko'paytirish va ijara xizmatlarini tashkil etish.
4. Sarguzasht turlarda imkoniyati cheklanganlar uchun maxsus maxsus elektr aravachalar, Zip-line uchun jihozlarni ko'paytirish orqali bu segmentni jalb qilishga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. ATTA Values Statement. (2015). *Adventure Travel Trade Association*.
2. Adventure Travel Trends to Watch in 2018. <https://cdn1.adventuretravel.biz/research/2018-Travel-Trends.pdf>.
3. Buckley, R. (2017). *Rush as a key motivation in skilled adventure tourism*.
4. Beard, C., Swarbrooke, J., Leckie, S., & Pomfret, G. (2019). *Adventure Tourism: The New Frontier*. UK: Routledge.
5. Global Market Insights. (2023). *Adventure Tourism Market Value*.
6. UNWTO. (2014). *Adventure Tourism Annual Report*.
7. Beedie, P. (2015). *Adventure Tourism*. *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*. <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315768465.ch45>.
8. Bryman, A. (1999). *The Disneyization of Society*. *The Sociological Review*.

9. Xalilov, S. (2023). *Turizm industriyasida yoshlar tadbirkorligini rag'batlantirish.*
10. Sayfutdinov, S. (2023). *Turizmni rivojlantirish ko'rsatkichlari tizimi. Engineering Problems and Innovations.*